

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
РАДИ**

**ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ В ДІЮ.
Ч.ІІІ.**

**Черкаси
ЧОПОПІ ЧОР
2013**

ББК 74. 204

Д 36

Рекомендовано до друку вченою радою Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради.

Протокол № 2 від 30.05. 2013 року.

Керівник проекту:

Н.М.Чепурна, ректор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент

Укладач:

Гаряча С.А., завідувач кафедри педагогіки Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук

Рецензенти:

Назаренко Г.А., проректор з наукової роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук;

Руденко В.Б., завідувач методичного кабінету управління освіти, молоді та спорту Смілянської міської ради

Д 36 Державні стандарти в дію: навчально-методичний посібник / [уклад. С. А. Гаряча]. – Черкаси : ЧОПОПП ЧОР, 2013. – 76 с.

У цьому посібнику розглядаються організаційно-педагогічні умови впровадження нових державних стандартів початкової, базової та повної загальної освіти. У ньому висвітлені ознаки особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів в освіті, розкрито зміст понять «держстандарт», «компетентність», «компетенція», «базовий план» та ін. Матеріали містять «Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» – документ, який допоможе швидше знайти адекватну відповідь на виклики часу.

Подані матеріали спрямовані на розвиток освітньої політики щодо створення освітнього середовища, модернізації змісту освіти.

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ



КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 20 квітня 2011 р. № 462

Київ

Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти

Відповідно до статті 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Державний стандарт початкової загальної освіти, що додається.

Установити, що Державний стандарт впроваджується з 1 вересня 2012 року.

2. Визнати таким, що втрачає чинність з 1 вересня 2012 р., пункт 2 постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» (Офіційний вісник України, 2000 р., № 47, ст. 2033).

3. Міністерству освіти і науки, молоді та спорту вжити заходів для своєчасного розроблення та затвердження типових навчальних планів, навчальних програм для учнів початкової школи з метою забезпечення впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого цією постановою.

Прем'єр-міністр України

М. АЗАРОВ

Введення в дію:

- у 1-х класах – з 2012/2013 навч. року;
- у 2-х класах – з 2013/2014 навч. року;
- у 3-х класах – з 2014/2015 навч. року;
- У 4-х класах – з 2015/2016 навч. року.

Позитивні зміни нового Державного стандарту початкової загальної освіти:

- забезпечення наступності змісту дошкільної та початкової загальної освіти;
- особистісно-орієнтований підхід в навчально-виховному процесі початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів;
- формування ключових компетентностей учнів початкових класів, зокрема, вміння вчитися, загальнокультурної, громадянської, здоров'язбережувальної, інформаційно-комунікаційної;
- розроблення єдиного змісту стандарту для усіх мов навчання;
- використання здоров'язбережувальних технологій;
- екологічна спрямованість освіти;
- передбачено вивчення іноземної мови з 1 класу в усіх загальноосвітніх навчальних закладах;
- посилено природничу складову стандарту, зокрема введено нову освітню галузь «Природознавство», та Базовим навчальним планом передбачено на вивчення предмета по 2 тижневі години у 1–4 класах;
- передбачено впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів;
- в освітній галузі «Технології» виокремлено змістову лінію «Ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями», яка реалізується через предмет «Сходінки до інформатики» у 2–4 класах.

Умови для ефективного впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти

- всебічне вивчення особистісних і навчальних особливостей дитини;
- поєднання ситуативної і перспективної мотивації учіння;
- залучення життєвого досвіду дітей;
- оновлення навчального середовища класу;
- оптимізація у межах системи і окремого уроку кількості і тривалості вправ для індивідуальної роботи учнів;
- забезпечення суб'єктності учіння: залучення учнів до визначення мети роботи, діалогу, ігрових ситуацій, драматизації та імпровізації, парної та групової роботи, рефлексивних суджень тощо;
- зменшення ролі вчителя у контролювальній діяльності, перевага позитивного змістового оцінювання; систематичне залучення дітей до самоконтролю та самооцінювання.

Освітні галузі	Предмети
Мови і літератури	Мова навчання. Мова вивчення. Іноземна мова. Літературне читання.
Суспільствознавство	Я у світі.
Мистецтво	Образотворче мистецтво. Музичне мистецтво. Мистецтво (інтегрований курс).

Математика	Математика
Природознавство	Природознавство
Технології	Трудове навчання. Сходинки до інформатики.
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я. Фізична культура.

Базовий навчальний план

Визначає зміст і структуру ПЗО за допомогою інваріантної та варіативної складових, якими встановлюється погодинне співвідношення між освітніми галузями, гранично допустиме тижневе навантаження учнів та загальнотижнева кількість годин. Інваріантна складова змісту початкової загальної освіти формується на державному рівні і є обов'язковою для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування та форми власності.

В інваріантній складовій Базового навчального плану визначено мінімально необхідну кількість навчальних годин на вивчення кожної освітньої галузі.

Варіативна складова Базового навчального плану визначається загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, навчальних закладів, індивідуальних освітніх запитів учнів та (або) побажань батьків, або осіб, які їх замінюють. У початкових класах варіативна складова включає години, які виділяються на вивчення навчальних предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять з учнями.

Бюджетне фінансування загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідно до встановленої базовим навчальним планом сумарної кількості годин інваріантної та варіативної складових з урахуванням можливого поділу класу на групи у процесі вивчення окремих предметів.

Освітня галузь «Мова і література»

1. Навчальний предмет: Українська мова (мова навчання) (1–4 класи)

Змістові лінії: мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна

Розділи програми: «Навчання грамоти», «Мовленнєва змістова лінія», «Мовна змістова лінія», «Соціокультурна змістова лінія», «Діяльнісна змістова лінія»

- **1 клас** – 238 годин (*7 годин на тиждень*)

- **2 клас** – 119 годин:

I семестр – 4 години на тиждень (64 години);

II семестр – 3 години на тиждень (55 годин);

- **3 клас** – 119 годин:

I семестр – 4 години на тиждень (64 години);

II семестр – 3 години на тиждень (55 годин);

- **4 клас** – 119 годин:

I семестр – 4 години на тиждень (64 години)

II семестр – 3 години на тиждень (55 годин).

2. Навчальний предмет: Літературне читання (2–4 класи)

Змістові лінії: коло читання; формування й розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою, робота з інформацією; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

- **2 клас** – 121 година:

I семестр – 3 години на тиждень (57 годин);

II семестр – 4 години на тиждень (64 години);

- **3 клас** – 121 година:

I семестр – 3 години на тиждень (57 годин);

II семестр – 4 години на тиждень (64 години);

- **4 клас** – 121 година:

I семестр – 3 години на тиждень (57 годин);

II семестр – 4 години на тиждень (64 години).

Освітня галузь «Математика»

Навчальний предмет: Математика (1–4 класи)

Змістові лінії: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

- **1 клас** – 136 годин (4 години на тиждень);
- **2 клас** – 136 годин (4 години на тиждень);
- **3 клас** – 136 годин (4 години на тиждень);
- **4 клас** – 136 годин (4 години на тиждень).

Освітня галузь «Природознавство»

Навчальний предмет: Природознавство (1–4 класи)

Змістові лінії: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля – планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи».

- **1 клас** – 68 годин (2 год на тиждень, резерв – 6 год);
- **2 клас** – 68 годин (2 год на тиждень, резерв – 5 год);
- **3 клас** – 68 годин (2 год на тиждень, резерв – 3 год);
- **4 клас** – 68 годин (2 год на тиждень, резерв – 5 год).

Освітня галузь «Суспільствознавство»

Навчальний предмет: Я у світі (3–4 класи)

Тем: «Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина у світі».

(Сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів „Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ”; розкриває взаємодію людей у сім'ї, колективі, суспільстві; передбачає активне спілкування дітей з природним і соціальним оточенням, накопичення досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства).

3 – 4 класи – 35 годин/рік

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура»

1. Навчальний предмет: Фізична культура (1–4 класи)

- Предметом навчання у початковій школі в галузі фізичного виховання є рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.
- Навчальний матеріал розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності.
- У кінці кожної «школи» надаються орієнтовні навчальні нормативи й вимоги.

1 – 4 класи – 105 годин/рік (з них резерв – 20 год/рік)

Навчальні досягнення учнів 1-4 класів ЗНЗ з фізичної культури оцінюються вербально.

2. Навчальний предмет: Основи здоров'я (1–4 класи)

Розділи: 1) здоров'я людини; 2) фізична складова здоров'я; 3) соціальна складова здоров'я; 4) психічна та духовна складові здоров'я.

- **1 клас** – 34 години (із них 3 години – резервні);
- **2 клас** – 34 години (із них 2 години – резервні);
- **3 клас** – 34 години (із них 2 години – резервні);

- **4 клас** – 34 годин (із них 2 години – резервні).

Освітня галузь «Технології»

1. Навчальний предмет: Трудове навчання (1–4 класи)

Змістові лінії: ручні техніки обробки матеріалів; технічна творчість; декоративно-ужиткове мистецтво; самообслуговування (*кожна змістова лінія передбачає формування предметно-перетворювальної компетентності*).

- **1 клас** – 35 години (із них 4 години – резервні);
- **2 клас** – 35 години, (із них 4 години – резервні);
- **3 клас** – 35 години, (із них 4 години – резервні);

2. Навчальний предмет: Сходінки до інформатики (2–4 класи)

Змістові лінії: комп'ютер та його складові; інформація та інформаційні процеси; використання інформаційних технологій; алгоритми і виконавці; комунікаційні технології.

Всього 105 годин

- **2 клас** – 35 годин (1 год на тиждень);
- **3 клас** – 35 годин (1 год на тиждень);
- **4 клас** – 35 годин (1 год на тиждень).

Освітня галузь «Мистецтво»

1. Навчальний предмет: Образотворче мистецтво (1–4 класи).

Матеріали програми згруповано у блоки-теми, кількість уроків та тематика завдань в яких є орієнтовною:

- **1 клас** – 35 год (з них 3 год – резервні) –
«Абетка образотворчого мистецтва»;
- **2 клас** – 35 год (з них 3 год – резервні) –
«Мова образотворчого мистецтва»;
- **3 клас** – 35 год (з них 3 год – резервні) –

«У майстернях художників»;

- 4 клас – 35 год (з них 3 год – резервні) –

«Художній образ в мистецтві».

2. Навчальний предмет: Музичне мистецтво (1–4 класи)

Програма має тематичну побудову (заснована на музично-педагогічній концепції Д.Б. Кабалевського), що дає змогу об'єднати різні види музичної діяльності учнів (сприймання музики, виконання, засвоєння необхідних музичних понять і термінів, елементарне музикування, інсценування пісень, ритмічна й пластична імпровізація тощо) на одному уроці.

- 1 клас – 35 год (з них 4 год – резервні);
- 2 клас – 35 год (з них 4 год – резервні);
- 3 клас – 35 год (з них 4 год – резервні);
- 4 клас – 35 год (з них 4 год – резервні).

3. Навчальний предмет: Мистецтво (1–4 класи)

Змістові лінії, які інтегруються: музична, образотворча, мистецько-синтетична.

- 1 клас – 70 год (з них 8 год – резервні) –
«Абетка мистецтв»;
- 2 клас – 70 год (з них 8 год – резервні) –
«Краса довкілля в мистецтві»;
- 3 клас – 70 год (з них 8 год – резервні) –
«Образ людини в мистецтві»;
- 4 клас – 70 год (з них 8 год – резервні) –
«Світ у мистецьких шедеврах».



КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 23 листопада 2011 р. № 1392

Київ

Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти

Відповідно до статті 31 Закону України “Про загальну середню освіту” Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Затвердити Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, що додається.

Установити, що зазначений Державний стандарт впроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 р., а в частині повної загальної середньої освіти — з 1 вересня 2018 року.

2. Визнати такими, що втратили чинність з 1 вересня 2018 р., постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24 “Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти” (Офіційний вісник України, 2004 р., № 2, ст. 49) та від 27 серпня 2010 р. № 776 “Про внесення зміни до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24” (Офіційний вісник України, 2010 р., № 65, ст. 2289), крім положень щодо базової загальної середньої освіти, які втрачають чинність з 1 вересня 2013 року.

Прем'єр-міністр України

М. АЗАРОВ

Освітні галузі	Предмети і курси
Суспільствознавство	«Історія України; «Всесвітня історія»; «Основи правознавства»; «Правознавство»; «Економіка»; «Людина і світ»; «Філософія».
Мови і літератури	«Українська мова» ; «Іноземна мова»; «Російська, інша мова національної меншини»; «Українська література»; «Світова література»; інтегрований курс «Література».
Природознавство	«Природознавство»; «Біологія»; «Географія»; «Фізика»; «Хімія»; «Астрономія».
Математика	«Математика»; «Алгебра» ; «Геометрія».
Основи здоров'я і фізична культура	«Основи здоров'я»; «Фізична культура»; «Захист Вітчизни»
Технології	«Трудове навчання»; «Інформатика» «Креслення»
Мистецтво	«Образотворче мистецтво»; «Музичне мистецтво»; «Художня культура»; інтегрований курс «Мистецтво».

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ БАЗОВОЇ І ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Введення в дію:

у 5-х класах – з 2013/2014 навчального року;

у 6-х класах – з 2014/2015 навчального року;

у 7-х класах – з 2015/2016 навчального року;

у 8-х класах – з 2016/2017 навчального року;

у 9-х класах – з 2017/2018 навчального року.

Державний компонент стандарту (інваріантна складова)

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня розроблені на виконання Закону України «Про загальну середню освіту» та постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392 «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти».

Типові навчальні плани основної школи передбачають реалізацію освітніх галузей Базового навчального плану через навчальні предмети. Вони охоплюють інваріантну складову, сформовану на державному рівні, яка є спільною для всіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну складову, в якій передбачені додаткові години на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Відповідно до основних типів загальноосвітніх навчальних закладів передбачено окремі варіанти Типових навчальних планів.

Повноцінність базової середньої освіти забезпечується реалізацією як інваріантної, так і варіативної складових, які в обов'язковому порядку фінансуються з відповідних бюджетів.

Щорічні робочі навчальні плани складаються:

- ✓ для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання на основі додатка 1;
- ✓ для навчальних закладів з навчанням російською чи іншими мовами національних меншин – додаток 2;
- ✓ для спеціалізованих шкіл з українською мовою навчання і поглибленим вивченням іноземних мов – додаток 3;
- ✓ для спеціалізованих шкіл з навчанням російською чи іншими мовами національних меншини і поглибленим вивченням іноземних мов – додаток 4;
- ✓ для спеціалізованих шкіл з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу – додаток 5;
- ✓ для спеціалізованих шкіл з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів музичного циклу – додаток 6;
- ✓ для спеціалізованих шкіл з українською мовою навчання і поглибленим вивченням предметів художнього циклу – додаток 7;
- ✓ для спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів – додаток 8.

При цьому збільшення кількості годин на поглиблене вивчення предметів забезпечується за рахунок варіативної складової.

Варіативна частина Типових планів використовується на:

- підсилення предметів інваріантної частини, які вивчаються поглиблено чи вводяться додатково.
- запровадження факультативів, курсів за вибором, що розширюють обрану навчальним закладом спеціалізацію чи загально світоглядного спрямування (етика, історія релігій та культур, риторика, логіка, рідний

край, хореографія, креслення, основи споживчих знань, світ професій тощо);

– індивідуальні заняття та консультації.

При розподілі варіативної частини слід враховувати індивідуальні освітні потреби учнів, особливості регіону, рівень навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Робочі навчальні плани усіх загальноосвітніх навчальних закладів (окрім експериментальних) затверджуються органом управління освітою, у підпорядкуванні якого перебуває навчальний заклад.

Типові навчальні плани старшої школи реалізують зміст освіти залежно від обраного профілю навчання. Кожен з профілів передбачає вивчення предметів на одному із трьох рівнів (додаток 1):

рівні стандарту – навчальні предмети не є профільними чи базовими (наприклад, математика в художньо-естетичному профілі, історія у фізико-математичному профілі);

академічному рівні – навчальні предмети не є профільними, але є базовими (наприклад, алгебра і геометрія у фізичному профілі);

профільному рівні, який передбачає поглиблене вивчення відповідних предметів, орієнтацію їх змісту на майбутню професію (наприклад, мови та літератури на філо-логічному профілі).

У разі, якщо в навчальному закладі відсутнє відповідне навчально-методичне, матеріально-технічне та кадрове забезпечення для впровадження певного профілю навчання, то у такому випадку використовується варіант навчального плану універсального профілю, складеного відповідно до академічного рівня змісту освіти (додаток 2 для шкіл з українською мовою навчання, додатки 14–15 – для шкіл з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини). Цей варіант навчального плану є універсальним; навчальний час рівномірно розподілений між навчальними предметами.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Л. Мистецька освіта – шлях до розвитку ключових компетентностей учнів / Л. Вовк, Н. Шатайло // Наша школа. – 2009. – № 4.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>.
3. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова школа. – 2011. – № 2.
4. Драйден Г. Революція в обученні: Пер. с англ. / Г. Драйден, Д. Вос. – М. : ООО «ПАРВИНЭ», 2003. – 672 с.
5. Енциклопедія освіти. / Гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1038 с.
6. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / За ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : Центріон, 2005.
7. Закон України «Про загальну середню освіту». – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
9. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти в Україні (1996). – Режим доступу : <http://at.zavantag.com/docs/535/index-376322.html>.
10. Краснова В. И. Образовательные программы и программы развития школ. Управление современной школой / В. И. Краснова // Завуч. – 2013. – №2.
11. Наказ МОН № 834 від 27.08.10 року. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/8801/.
12. Національна доктрина розвитку освіти. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

13. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
14. Обговорення Концептуалів національної стратегії розвитку шкільної освіти в Україні. – Режим доступу : <http://www.vsim.org/2011/kontseptualy-natsionalnoji-strategiji/>.
15. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів I–II ступенів, які працюють за науково-педагогічним проектом «Росток», на 2013/2014 навчальний рік. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/35913/.
16. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеню. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua//often-requested/curricula/>.
17. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua//often-requested/curricula/>.
18. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
19. Савченко О. Я. Новий Держстандарт для початкової школи: від задуму до реалізації / О. Я. Савченко // Пед. газета. – 2012. – № 1 (210), січень.
20. Теплоухова Л. Деятельностный подход в обучении. Понятие проектирования как деятельности. / Л. Теплоухова // Интернет-ресурс. – Режим доступу : [http:// festival.1september.ru/articles/419748/](http://festival.1september.ru/articles/419748/).
21. Хуторської А. Ключові освітні компетентності / А. Хуторської // Интернет-ресурс. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/theory/2340/>.
22. Чернецька Т. І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання: [навч. посібник] / Т. І. Чернецька. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. – 352 с.
23. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості / За заг. ред. С. М. Ніколаєнка, В. В. Тесленка; У підгот. взяли участь: О. В. Єресько, А. В. Кудін, О. Я. Савченко. – К. : Пед. преса, 2007. – 176 с.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПІ.

Зам. № 1304 Тираж пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1.